MONUMENTELE ISTORICE DIN COMUNA BUDEASA
(RAIONUL ŞI REGIUNEA PITEŞTI)

de PAUL I. CERNOVODEANU
şi PAULA POPESCU

I. CONACUL BUDIŞTEANU

Călătorul ce se îndreaptă de la Piteşti spre Curtea de Argeş merită să se abată şi pe la Budeasa [1], frumoasă aşezare ascunsă între dealuri, pentru a vizita interesantele ei monumente istorice, dintre care amintim, în primul rînd, vechiul conac al Budiştenilor.

Clădit după tradiţie de un Pană căpitanul pe la 1598 în timpul lui Mihai Viteazul, existenţa sa rămîne totuşi nedovedită atunci, fiind lipsită de sprijinul izvoarelor. Mult mai tîrziu scriptele ne vorbesc de călătoria mitropolitului Neofit, care, trecînd prin Budeasa la 10 iulie 1746, vizitează biserica şi casele boiereşti [2].

Se pare că pe atunci nu exista conacul ce dăinuie astăzi şi care numai în anul 1768 a fost ridicat de marele armaş Şerban Budişteanu, păstrîndu-se întocmai cu refacerile din 1870 aduse la foişor de către generalul Alexandru Budişteanu şi adaosurile mai importante dintre 1922—1927 datorate inginerului Dimitrie Budişteanu [3].

În ceea ce priveşte aspectul general al clădirii, aşa după cum l-a caracterizat arh. Ghika-Budeşti, se integrează „în tipul celor care au planul pătrat sau dreptunghiular, cu un postament, formînd un parter scund şi cu un etaj mai înalt, cu cîte o ieşitură pe unele sau pe fiecare din faţade, formînd sau un foişor cu scară, sau un cerdac, sau o loggia, sau un sacnasiu cu colţurile teşite. Scara la Budeasa este interioară ca măsură de siguranţă" [4]. Faţadele conacului sînt despărţite în două registre de un brîu format dintr-un tor, iar fruptul zidăriei îţi dă impresia că parterul este fortificat, amintind întrucîtva de arhitectura culelor.

În faţada principală este interesant foişorul, care, deşi restaurat, exprimă cel mai bine valoarea arhitecturii noastre romîneşti.

Pe latura dinspre intrare foişorul are trei arcade trilobate, care, datorită faptului că arcul central îşi ia naştere mai sus de limita superioară a semiarcurilor mici aflate de o

[1] Comuna Budeasa, aşezată la 10 km nord-vest de oraşul Piteşti se întinde de la nord la sud între Valea Albească din hotarul Găleşeştilor pînă în satul Sudeaua, mărginită, la răsărit de dealul Mecului, iar la apus de malul sting al Argeşului. Aceste amănunte de ordin geografic sînt cuprinse într-un manuscris inedit cu privire la istoricul comunei Budeasa şi a familiei Budiştenilor, rămas de la defunctul general Alexandru Budişteanu şi păstrat în arhiva urmaşilor.

[2] Chiriarhul precizează chiar în memoriul său de călătorie că acele case erau aşezate pe malul sting al Argeşului (cf. Ghenadie Enăceanu, *Mitropolitul Ungro-Vlahiei Neofit I*, în „Biserica ortodoxă romînă", an. II (1876), nr. 10 (iulie), p. 634.

[3] Aceste date sînt consemnate în pisania de marmură de la intrarea conacului, pe care o menţionăm ulterior. Adaosul dintre 1923—1927 constă din dezvoltarea unei aripi întregi la faţada posterioară (estică), unită direct cu vechea clădire printr-un acces interior. Noua construcţie adăugită atît de recent nu figurează în releveurile conacului, înfăţişate mai jos.

[4] N. Ghika-Budeşti, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi Oltenia*, în „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice", an. XXIX (1936), fasc. 87—90, p. 116.

http://patrimoniu.gov.ro

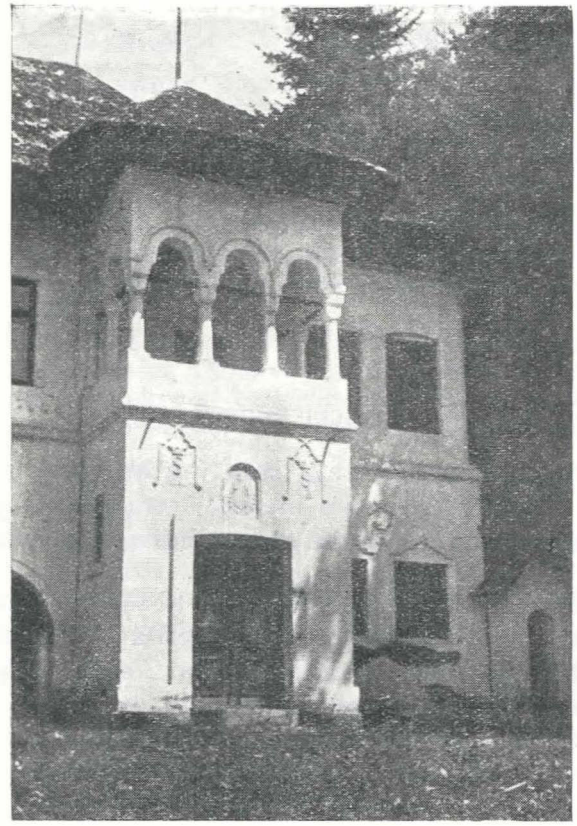

Fig. 1. — Foişorul faţadei principale de vest.

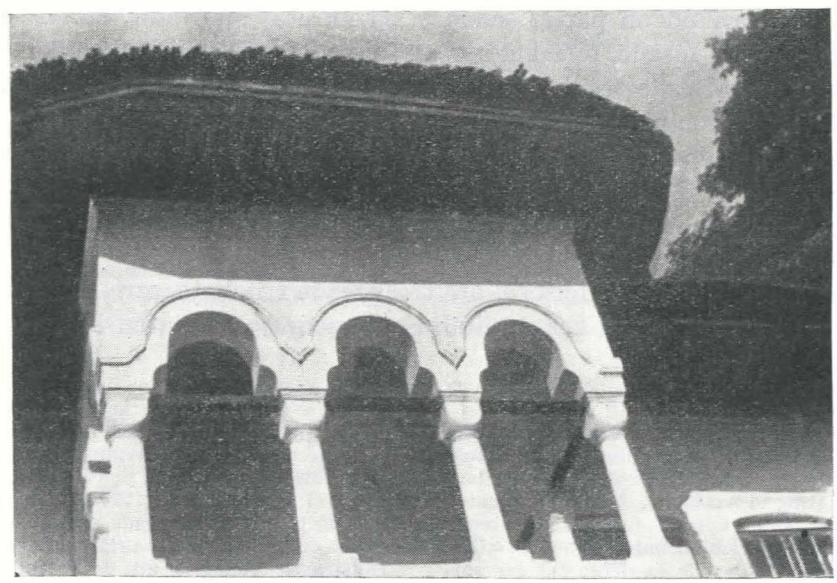

Fig. 2. — Arcadele foişorului.

http://patrimoniu.gov.ro

parte și alta, pare foarte elansat. La distanță de 30—35 cm, un profil clasicizant urmărește forma arcadelor, accentuîndu-le.

Pe părțile laterale, foișorul are cîte două arcade sus, iar la parter păstrează numai cîte o ferestruică dreptunghiulară, subliniată de profile din stucaturi modelate cu măiestrie.

Capitelele robuste și simple, formate din cuburi cu muchii teșite și rotunjite la partea inferioară, sprijină arcadele, contribuind astfel la realizarea unei proporții armonioase. În părțile laterale ale capitelelor sînt prinși, înnegriți de vreme, în contrast cu albeața zidăriei, tiranți de lemn avînd un rol mai mult estetic decît constructiv. Fusul simplu al coloanelor, împreună cu bazele, completează podoaba acestei loggia, la care se observă și o cornișă simplă, tot clasicizantă.

Sub acest foișor întîlnim intrarea principală, deasupra căreia se află pe o placă de marmură stema familiei așezată de generalul Budișteanu pe la 1870, avînd de o parte și de alta datele construirii conacului.

În partea stîngă a foișorului se află intrarea pivniței ce prezintă interes nu numai pentru sistemul său de acoperire cu bolți cilindrice, în „berceau" [1] care datează cu siguranță de la vechea clădire dinainte de 1768, dar și prin interesantul motiv de sculptură populară găsit pe ușile ei.

Pivnița este prevăzută cu ferăstruici înguste pentru trăgători cu flinta: trei pe latura de nord și una pe latura de vest. La etaj, găsim două ferestre dreptunghiulare, una în imediata apropiere a foișorului, avînd profile de stucaturi de jur împrejur, iar cealaltă, simplă, se termină cu vechiul, dar tradiționalul „mîner de coș", foarte turtit.

Fațadele laterale prevăzute doar cu niște ferestre, întregesc ansamblul prin simplitatea și proporțiile lor.

La fațada posterioară, orientată spre est, întîlnim adăugirea executată între 1922—1927 de către inginerul Budișteanu care, neprezentînd o valoare arhitecturală de talia celei vechi, nu o mai discutăm.

Cum pătrunzi în conac, privirile îți sînt atrase de o placă de marmură așezată deasupra intrării, care are următorul conținut:

„Clădită de căp‹itan› Pană
ot' Budeasa, în timpul lui
Mihai Vodă (1598).
„Restaurată de vel armașu
Șerban Budișteanu în timpul domnii lui Vodă
Mavrocordat (1768) [2]
„Reparată de generalul
Alexandru Budișteanu,
în timpul domniei
Regelui Carol I (1870).
„Restaurată de Dumitru A. Budișteanu (1922 și 1927).

„...adevărată carte de vizită a casei bătrînești, care te face să intri mișcat și smerit", după cum scria cîndva Radu Rosetti [3].

Cum treci pragul, te găsești într-o încăpere nu prea scundă a cărei lățime nu depășește 2,50 m, din care pornește spre etaj, o scară veche din lemn de stejar, ce ți se desfășoară

[1] Vezi și Ghika-Budești, *op. cit.*, p. 117.
[2] Eroare! În 1768 domnea în Țara Românească Alexandru Scarlat Ghica-vodă (1766—1768), apoi Grigore III Ghica (1768—1769).
[3] Radu R. Rosetti, *Budeasa*, în „Universul", an. LIV (1937), nr. 278 (9 octombrie), p. 1.

http://patrimoniu.gov.ro

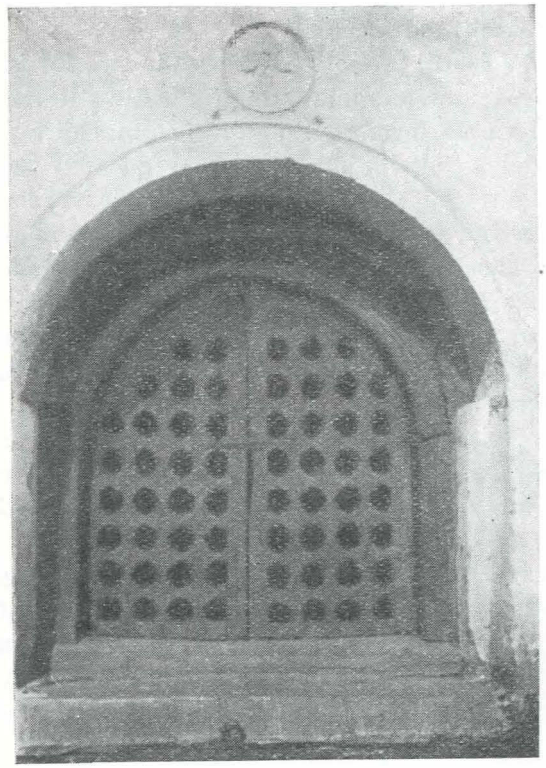

Fig. 3. — Uşile pivniţei conacului.

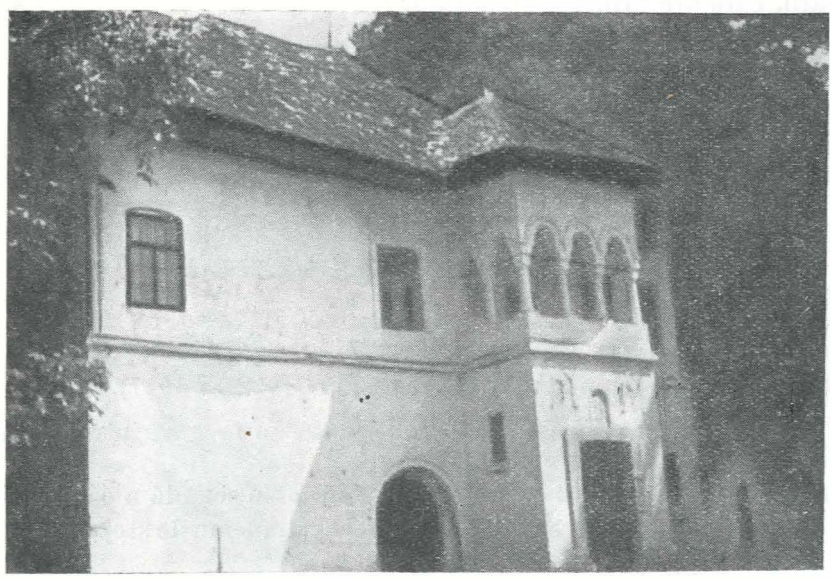

Fig. 4. — Faţada principală de vest, partea stingă a foişorului.

http://patrimoniu.gov.ro

chiar în față. Printr-o ușă în peretele din dreapta pătrunzi în sufragerie, piesa principală a parterului, avînd în plan forma unui dreptunghi alungit de 3 × 10 m, cu ziduri groase de o jumătate de metru și cu 6 ferestre.

Tavanul drept, cu grinzi de stejar aparente, din secolul al XVIII-lea, păstrat intact pînă azi, precum și pardoseala arhaică din stejar, formează împreună cu albul pereților un decor auster la care contribuie și lunga masă ca de mănăstire, de aproape 5 metri și datînd din 1850.

Suind scara care conduce la etaj, privirea noastră întîlnește pe peretele din dreapta deasupra primei trepte o tăbliță din marmură pe care se află săpate cuvintele :

„Carol al XII, regele Suediei
fugărit de vrăjmași s-a ascuns
și odihnit aici" [1]

Holul etajului, lung de 10 m și lat de peste 2,50 m, este flancat de o parte și de alta de camere de forme regulate, dreptunghiulare sau pătrate, ale căror tavane sînt împodobite cu stucaturi „formînd chenare fin decorate, cu ramuri rotunjite la colțuri, după formele caracteristice ale ornamenticii veacului al XVIII-lea. În centrul tavanelor se găsesc rozete frumoase în același gen" [2].

Interesante, în aceste camere, sînt sobele vechi din zidărie, cu coloniță în stil romînesc, precum și stucaturile din jurul ușilor.

Între tavanul bolților pivniței și podeaua catului întîi al casei, trebuie să existe, pe o întindere destul de mare, un spațiu fie gol (o tainiță), fie umplut. Afirmația reiese din faptul că la scara ce vine într-un unghi destul de mare cu o cotitură în unghi drept, după un mic planșeu pentru a ajunge pe podeaua catului I, trebuie să cobori, într-o parte a acestui cat, 3 trepte. Această diferență de nivel de la treapta în unghi drept de care am amintit și cele cîteva trepte pe care trebuie să le cobori, lasă să se înțeleagă cele afirmate mai sus. De altfel, acest lucru pare evident și de la exterior, atunci cînd privești conacul la intrarea pivniței în arcadă și mai ales de la zidul nordic cu trei firide pentru trăgători cu flinta, pînă la brîul înconjurător ce corespunde podelei catului I. În toate cazurile, în starea în care se află astăzi casa renovată, presupusa tainiță este acum în întregime închisă din toate părțile (cf. cazul culei de la Glogova, r. Baia de Aramă, reg. Craiova, unde,

[1] Asupra trecerii și ședерii lui Carol al XII-lea pe la Budeasa, izvoarele pe care le-am consultat nu ne-au putut confirma această tradiție. Totuși, nu este mai puțin adevărat că în diferitele rapoarte și în corespondența purtată de diplomații străini cu privire la călătoria monarhului suedez prin țara noastră, de la Constantinopol în drum spre patrie, se enumără printre etapele parcurse de la Rusciuc la Rișnov și orașul Pitești în care Carol al XII-lea a făcut un lung popas între 19 octombrie și 8 noiembrie 1714, în așteptarea curierului trimis cu instrucțiuni la Viena și a joncțiunii cu restul trupelor sale de sub comanda generalului Axel Spaare, venind din Moldova (cf. N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria romînilor*, vol. I, Buc., 1895, p. 101, ap. Remus Ilie, *Drumul regelui Carol al XII-lea prin Țara Romînească și Ardeal în anul 1714*, în „Revista istorică", an. XX (1934), nr. 1—3 (ianuarie-martie), p. 24). Călătoria lui Carol al XII-lea s-a desfășurat mai mult în taină și cu mare grabă, suveranul evitînd Bucureștii precum și întîlnirile cu domnul țării Ștefan Cantacuzino și cu oficialitățile, în urma severei atitudini adoptate de autoritățile turcești care de-abia așteptau să vadă o dată trecut peste graniță acest ciudat și nepoftit musafir. Regele a părăsit Piteștii în noaptea de 8 spre 9 noiembrie 1714 într-o caleașcă, deghizat și purtînd perucă, cu un număr foarte mic de însoțitori și despărțindu-se de grosul armatei a trecut în Transilvania pe la pasul Bran, pe un drum ocolit (cf. *Storia del soggiorno di Carlo XII in Turchia, scritta dal sui primo interprete Alessandro Amira* (ed. N. Iorga), București, 1905, p. 75—76, n. 4; N. Iorga, *Acte și fragmente* ... I, p. 100 ap. R. Ilie, *op. cit.*, p. 25). În ceea ce privește ședерea lui Carol al XII-lea la Budeasa nu putem decît presupune că monarhul ar fi fost găzduit la conacul de acolo în vreuna din plimbările făcute în împrejurimile Piteștilor, în timpul popasului său îndelungat din acel oraș la sfîrșitul lui octombrie 1714 și nu la altă dată, deoarece suveranul a părăsit Piteștii în mare grabă în noaptea de 8 spre 9 noiembrie luînd drumul Brașovului, unde a ajuns în cursul zilei de 10 și deci n-ar fi putut să se abată pe la Budeasa ce nu se afla de altfel pe drumul străbătut de dînsul spre Transilvania.

[2] Ghika-Budești, *op. cit.*, p. 117.

http://patrimoniu.gov.ro

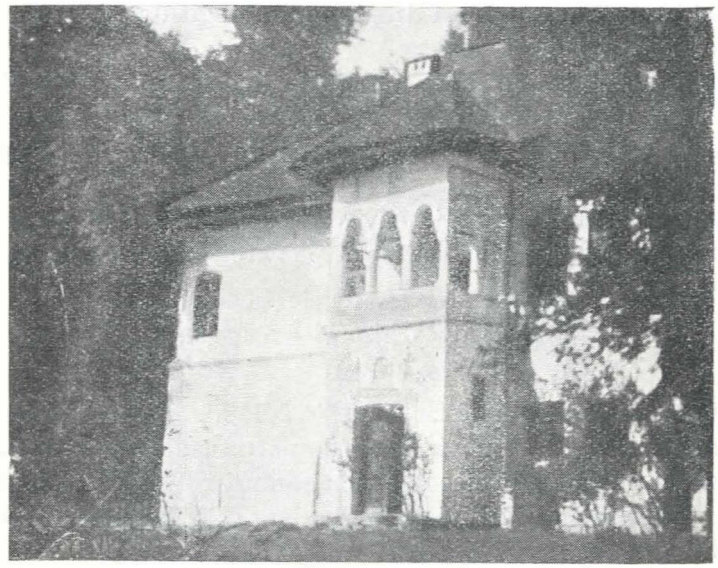

Fig. 5. — Faţada principală de vest în ansamblu.

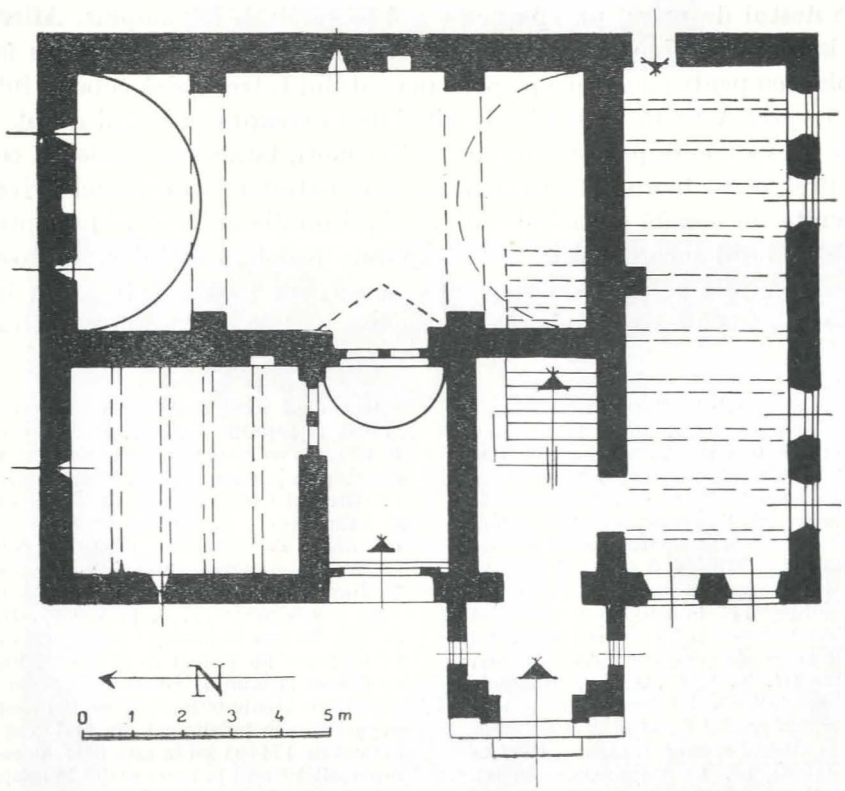

Fig. 6. — Planul parterului şi pivniţei. Relevat de arh. Ştefan Balş, 1948.

http://patrimoniu.gov.ro

din nepricepere, tainița a fost distrusă). Totuși, în conacul de la Budeasa, există în mod real o altă tainiță, însă între catul I și pod, în care se pătrunde prin deplasarea unor grinzi aparent fixe, din tavanul unei mici încăperi situată în stînga holului, unde se constată că tavanul este mult mai scund decît al camerelor vecine. Accesul la tainiță este îngăduit

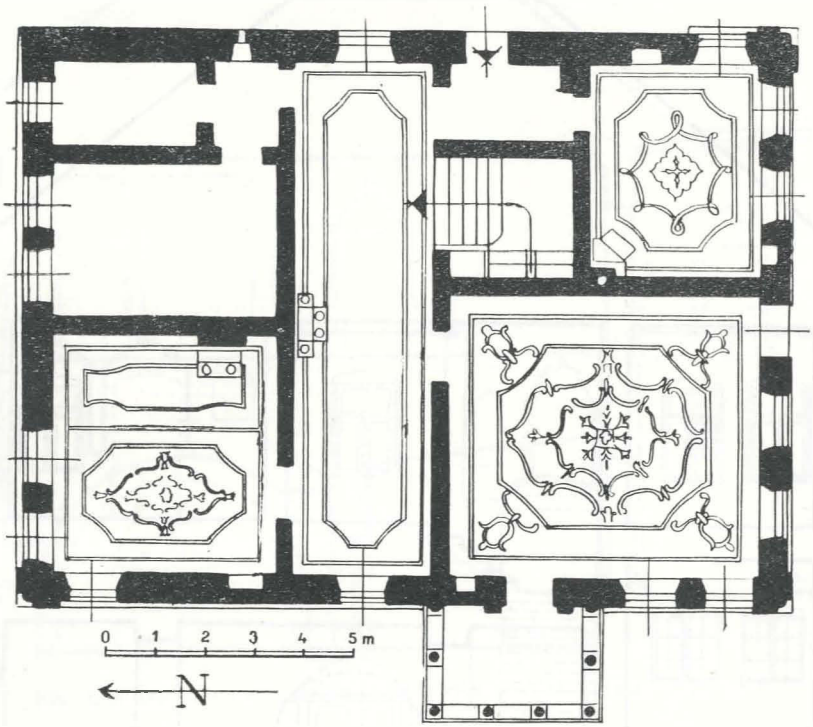

Fig. 7. — Planul etajului. Relevat de arh. Ștefan Balș, 1948.

printr-o scară de lemn mobilă. Tainița este zidită în piatră, fără ferestre, cu dimensiunile de cca 2 × 4 m și 1,50 m înălțime.

„Adevărat muzeu", după cum spune Radu Rosetti [1], casa Budiștenilor păstrează interesante colecții de arme, chei, ornice, pipe și tablouri.

Vestibulul adăpostește și un vechi tun turcesc datînd din anul Hegirei 1158 (1745 — 1746) și avînd scrisă pe țeavă o inscripție conținînd invocații războinice [2].

Mai sus, urcînd scara, dai de o panoplie de arme încununată cu un cap de cerb, încărcată cu fel de fel de săbii, iatagane, pistoale și puști de diferite sisteme și calibre, datînd din secolele XVII, XVIII și XIX.

Alături de panoplia cu arme, desigur interesante, se află curioasa colecție de chei și lacăte ruginite, din secolele XVII și XVIII „ce au servit de-a lungul vremii membrilor familiei, să-și pună la adăpost avutul, unele, adevărate bijuterii datorită dibăciei și răbdării țiganilor robi sau a meșterilor din Țarigrad" [3].

Ornicele de diferite dimensiuni, unele cu cîte o singură limbă, altele monumentale, cu mașinării de orgă din diferite secole, începînd cu veacul XVI, au fost adunate cu rîvnă

[1] R. Rosetti, *op. cit.*, p. 2.
[2] Lămuriri date de orientalistul M. Guboglu, cercetător științific la Institutul de Istorie al Academiei R. P. R.
[3] R. Rosetti, *op. cit.*, p. 117.

http://patrimoniu.gov.ro

de generalul Alexandru Budișteanu, mare strîngător de „mașini cuvîntătoare" și răspîndite prin toate camerele.

Într-o încăpere aflată în stînga holului, în partea din fund, la care ajungi printr-un mic degajament, așa-zisul birou al casei, se află colecția de pipe și narghilele, existînd

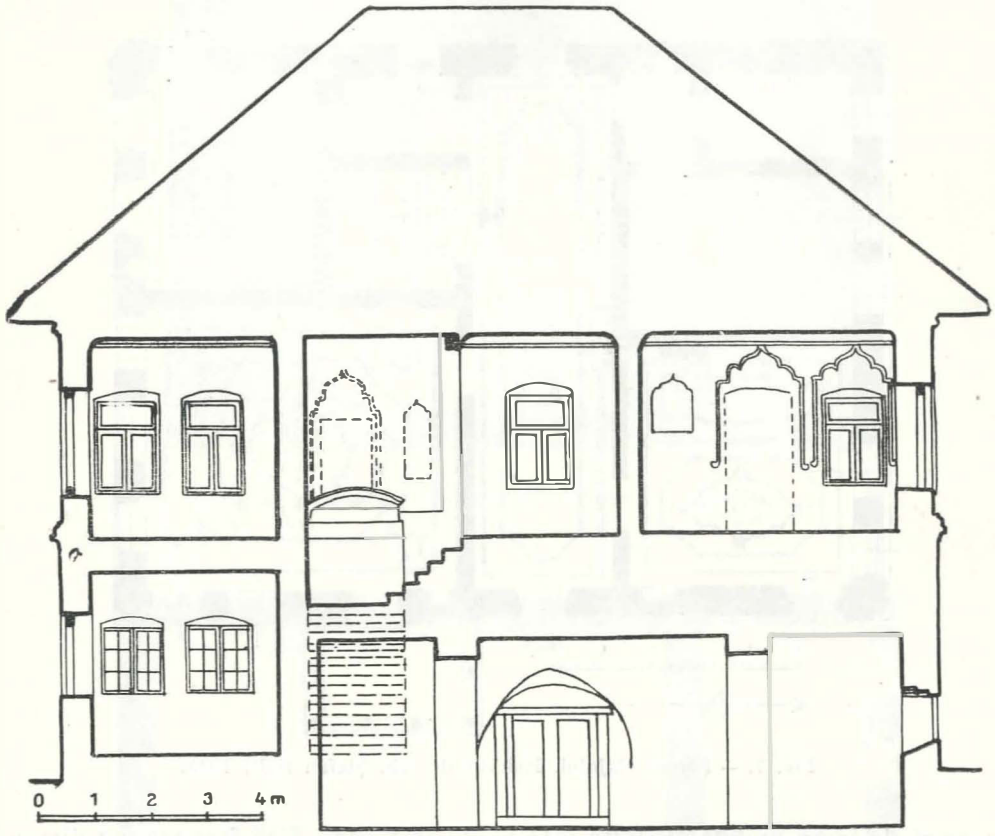

Fig. 8. — Secțiune prin cula Budeasa. Relevat de arh. Ștefan Balș, 1948.

de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea din care s-au păstrat numai 7, alcătuite din lemn de cireș cu gămălii de chihlimbar. Menționăm de asemenea și o altă interesantă piesă de muzeu, constînd dintr-un clavicord de fabricație germană, datînd din 1798 ; acest instrument muzical, spre deosebire de pianele și clavecinele obișnuite, își are coada de lemn ridicată în sus, în loc să fie așezată în poziția normală orizontală.

În sfîrșit, colecția de tablouri, formată din portrete de familie, dintre care două sînt iscălite de cunoscutul pictor Ion Negulici[1], completează tezaurul artistic al acestui conac.

II. BISERICA ADORMIREA MAICII DOMNULUI

Lîngă conacul Budișteniior, despărțită printr-un zid de piatră, întîlnești modesta bisericuță de țară, cu hramul Adormirii maicii domnului, clădită la 1796 de către frații Budișteni, Șerban marele armaș și Nicolae postelnicul, pe locul unui alt lăcaș mai vechi de lemn.

[1] Acelea ale clucerului Ioniță Budișteanu și a soției sale Zinca născută Socolescu, îmbrăcați în costumele epocii 1830—1840.

http://patrimoniu.gov.ro

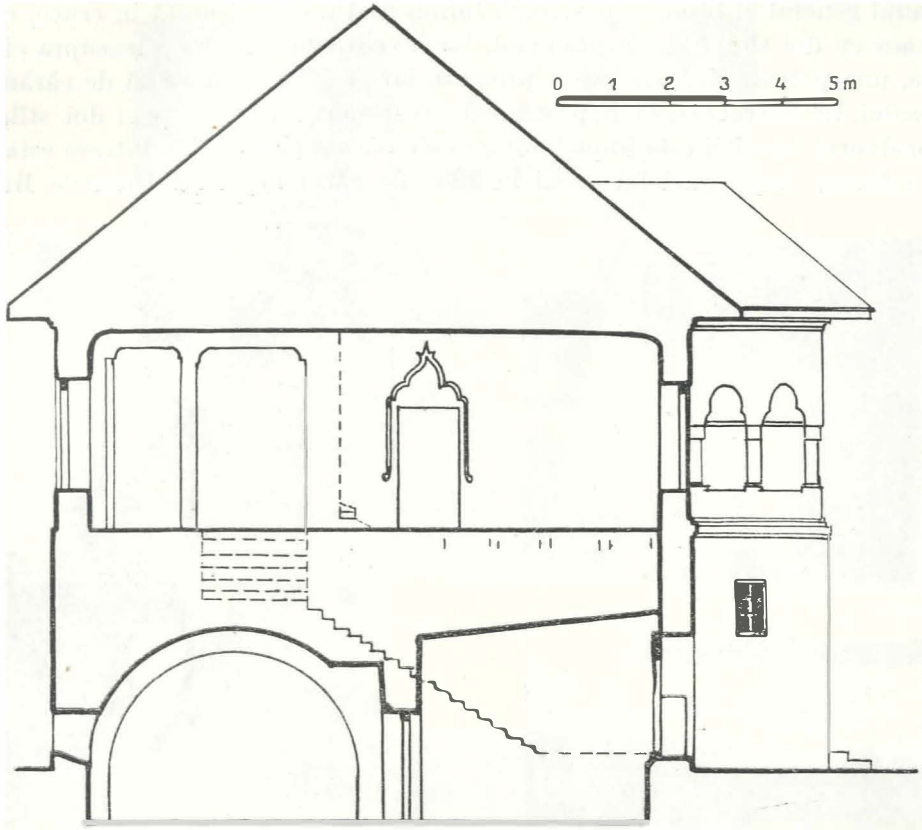

Fig. 9. — Secţiune prin cula Budeasa. Relevat de arh. Ştefan Balş, 1948.

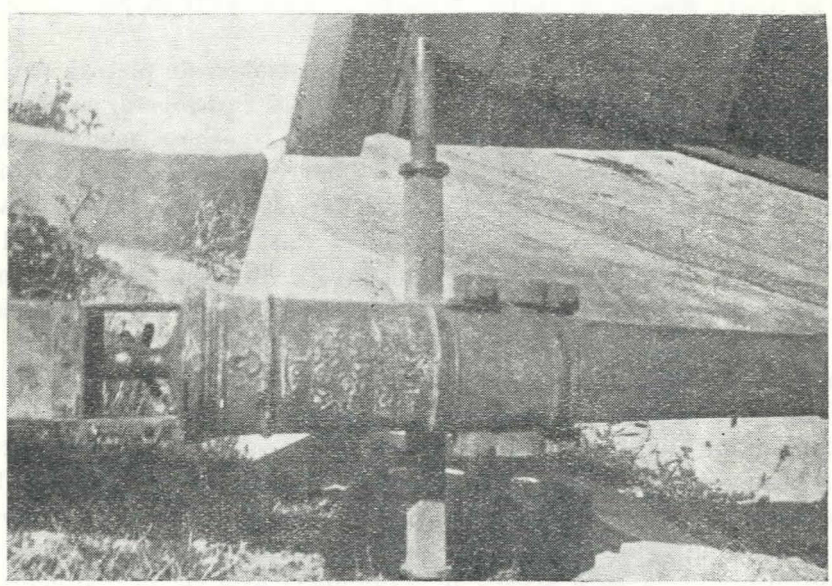

Fig. 10. — Tun turcesc.

http://patrimoniu.gov.ro

Planul general al bisericii păstrează forma destul de obișnuită în cruce, cu pridvor deschis, naos cu doi sîni, altar heptagonal, iar învelitoarea de șiță; deasupra ei se înalță două turle, una pătrată de lemn peste pronaos, iar cealaltă octogonală de cărămidă, deasupra naosului. Înăuntrul lăcașului, pronaosul este despărțit de naos prin doi stîlpi cu trei arcade; pridvorul bisericii este împodobit cu coloane simple. Ușa de intrare este din lemn sculptat, refăcută după modelul vechi în 1933 de către inginerul Dimitrie Budișteanu.

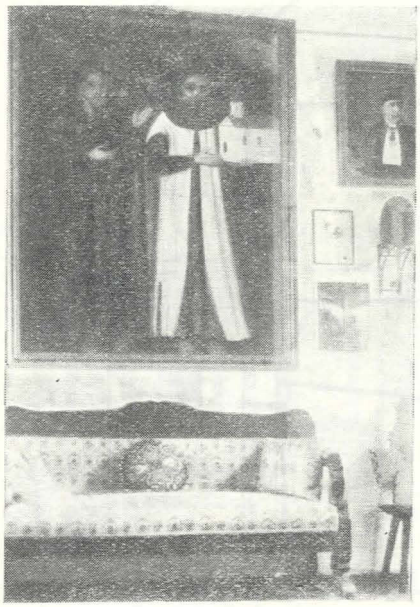

Fig. 11. — Interior al holului etajului.

Fig. 12. — Interior al salonului cu clavicordul.

Deasupra ei se înalță pisania de piatră, pusă la 10 iunie 1824 în peretele pridvorului zugrăvit în albastru.

În interiorul lăcașului avem de-a face cu două straturi de pictură perfect deosebite, pe cînd pereții pronaosului și ai naosului sînt zugrăviți *în tempera*, ca și pridvorul, pe la 1850—1860, calota altarului are o pictură în frescă mai veche și mai valoroasă și credem a nu ne înșela dacă atribuim acestei picturi data de 1796, adică aceea a ridicării bisericii, cînd probabil nu s-a putut zugrăvi decît altarul, iar restul lăcașului a rămas neterminat.

În pronaos constatăm o pisanie interioară datînd din 1860, avînd reprezentată deasupra ei imaginea bisericii susținută de doi îngeri. Biserica nefiind terminată cu zugrăveala în 1796, ctitorii ei n-au fost niciodată înfățișați, iar în locul lor au apărut chipuri de sfinți, o dată cu restaurarea bisericii între 1858—1860.

Cea mai valoroasă pictură rămîne însă tot aceea a altarului, în frescă, ce înfățișează, în calotă, pe dumnezeu tatăl tronînd deasupra norilor, avînd în dreapta pe împărații David și Solomon, iar în stînga pe proorocii Moise și Aron. În față, maica precista pe tron cu pruncul în brațe este străjuită la dreapta de arhanghelul Gavril, la stînga de arhanghelul Mihail. Pitorească este și scena zugrăvită pe peretele de lîngă proscomidie, ce arată pe sf. Petru din Alexandria întrebînd pe Isus cunoscutele cuvinte: „Doamne, cine ți-au ruptu veștmîntul tău?" la care acesta îi răspunde: „Arie cel necredincios". Pictura, în general, este destul de înnegrită, nedistingîndu-se prea bine.

http://patrimoniu.gov.ro

Fig. 13. — Biserica din Budeasa. Vedere laterală nord.

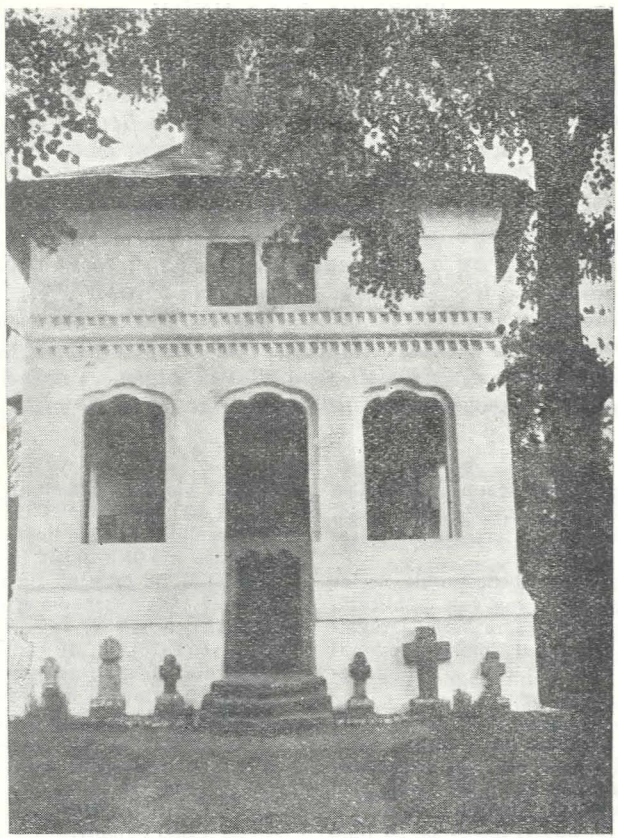

Fig. 14. — Biserica din Budeasa. Fațada principală.

http://patrimoniu.gov.ro

Catapeteazma nu prezintă mult interes şi de aceea nu insistăm asupra ei; mai amintim doar că pardoseala edificiului este din lespezi de piatră.

În ceea ce priveşte istoricul bisericii, acesta ne este redat de cele două pisanii, cea exterioară, din piatră, de la intrare, şi cea interioară pictată deasupra uşii pronaosului. Pisania din piatră a fost alcătuită în 1824 de către fiii lui Radu Budişteanu[1], arătînd de cine a fost ridicată biserica, însă lăcaşul propriu-zis a fost terminat de-abia în 1860, fiind zugrăvit şi tencuit din cheltuiala preotului Teodor şi a Casandrei Budişteanu, fiica ctitorului Şerban.

Iată care este textul pisaniei de afară[2]:

Întru slava sfintei ce <l> ei de o fiinţă şi nedespărţitei Troiţi şi întru cinstea şi lauda prea sf./stăpînei noastre de Dumnezeu născătoarii şi pururea Fecioarii Maria, s-au zi/dit această biserică din temelie de răposatul Şărban Budişteanul biv vel armaş şi de răpo/satul postelnic Nicolae Budişteanul, la leat 1796, în zilele răposatului întru fericire domnul nostru/Alexandru Muruz v<oe>v<o>d cu blagoslovenia prea sfinţii sale răposatului chiriu chir Iosif episc/op al Argeşului şi în urmă luînd pe ajutor şi pe sfîntul marele mucenic, Dimitrie, fiind fost acest hram şi la ceala/ltă dinainte biserică de lemn[3] a cărui jertfelnic ce s-au mai ostenit şi trudit la acest lăcaş sfînt răp/osat... Budişteanu...cu facerea turlei.../... fii răposatului Radu Budişteanu...iar cînd s-au scris această pisanie leat 1824 iun<ie> 10".

Continuarea prefacerilor şi a restaurării prin care a trecut biserica o aflăm în pisania pictată din interior, cu litere negre pe fond cenuşiu, al cărui conţinut, inedit, este următorul:

PRINŢIPATELE: UNITE

În zilele pre luminatului nostru D<omn>, Alecsandru VV: Cuza şi în arhipistoria[4] prea sfinţiia sa părintele episcop/Clement în comuna noastră satu Budeasa mare, sft. bise/rică au fost rezidită de ctitorii cei vechi, săvîrşită la /leat ce se vede în faţă şi au rămas albă adică nezugrăvită, caré/acum au trecut 50: ani. Acum leatu 1858 luînd bună înţelegere pre/otu Teodor cu dumneaei C. Casandra Budişteanca care dumneaei au făgăduit/ 60 # galbeni pre care i-au şi răspuns şi d<umn>ealui d. Dimitrie Budişteanu au dat zeciă/ria[5], aceşti din domni proprietari au ajutat la zugrăvitu sf. biserici. Acum ară/tăm pă care din enoriaşi şi alţi streini care au ajutat mai mult d. Ioan: fostu arendaş;/ Barbu; Anton; Dumitru; Chirca; Stancu; Uţi; Dumitru Săpeţeanu; Duţă, Diu Vărzaru; Ioan Avră/mescu; şi ceilalţi enoriaş[6] au dat care cîte doi sfanţi care cîte un sfanţ, după puterea lor; iar mai mulţi dintr-înşii au rămas neplătiţi, pă care Dumnezeu îi ştie prea/bine; iar zidar[7] ce-i avem au lucrat dela dînşii şi li s-au mai şi plătit. Văzînd că nu să plăteşte greu fiind[8], s-a cerut Sfiţi sale [9] binecuvîntare, dă ne-au dat carte/ de milă, de s-au mai apropieat

[1] Radu sau Răducanu Budişteanu, al treilea vistier la 18 septembrie 1775 (cf. Arh. Statului, Buc., *Mitrop. Buc.*, *„netreb"* CLXIX/34) era fratele ctitorilor Nicolae şi Şerban.

[2] Această pisanie al cărei sfîrşit destul de neclar şi ilizibil nu l-am putut descifra, a mai fost publicată, fragmentar şi cu cîteva erori de către Virgil Drăghiceanu în *Comunicări* din „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", an. XX (1927), fasc. 51 (ianuarie-martie), p. 48.

[3] Asupra vechii biserici de lemn din Budeasa, n-am întîlnit în izvoare decît o singură ştire şi anume aceea cuprinsă în jurnalul călătoriei făcută de mitropolitul Ungro-Vlahiei Neofit I în vara anului 1746 prin eparhia sa. Trecînd pe la Budeasa, Neofit a notat următoarele: „.... Plecînd de aici (Piteşti) la 10 iulie şi călătorind în sus spre miazănoapte am ajuns seara la o moşie ce se cheamă Butaşa (*sic* !), unde sînt case şi biserică de lemn, pe numele sf. mucenic Dumitru şi se află atît biserica cît şi casele pre malul stîng al Argeşului, ce curge în jos spre miază zi ... La moşia Butaşa am liturghisit în biserica sf. Dumitru şi am mîngîiat pe creştinii de acolo" (traducere din limba greacă, la Ghenadie Enăceanu, *Mitropolitul Ungro-Vlahiei Neofit I*, în „Biserica ortodoxă română", an. II (1876), nr. 10 (iulie), p. 643). Călătoriile mitropolitului Neofit (manuscrisul romîn 2106 de la Acad. R.P.R.) urmează a fi publicate de noi în colaborare cu P. Năsturel într-o ediţie critică (text grec şi traducere românească, cu un bogat comentar şi ilustraţii).

[4] În loc de *arhipăstoria*.

[5] Poate zeciuirea?

[6] Corect *enoriaşi*.

[7] Corect *zidari*.

[8] Corect *fiind*.

[9] Corect *sfinţiei sale*.

http://patrimoniu.gov.ro

restul zugravului aceste [1] *de mai sus ; şi au fost însărcinaţi numitul preot şi chir Constandin ; Neagoe ; care au şi dat* # [2] *12 şi părintele nu mi/au dat* # < >[3]. *Tudor, preotul ; Maria preoteasa ; cu fii lor Constandin ; Dumitra ; cu fii lor ; aceşte au fost; ostenitori,* 1860 ; *Teodor: zugravul.*

În interiorul bisericii, în dreapta pronaosului, se află mormîntul pitarului Mirea tatăl ctitorilor,[4], răposat la 1744 (7252) şi îngropat în vechea biserică de lemn. Lespedea sa funerară măsoară 1,78 m în lungime şi 0,80 m în lăţime, fiind mărginită cu un chenar floral de 0,20 m adîncime, care încadrează textul inscripţiei. Pe piatră stă scris[5] :

Întru numele Domnu/lui I<isu>s H<risto>s : pristăvitu-s-au robul/lui Dumnezeu Mirea vtori pitar/sinŭ Stanciul ispravnie/cul ot Brîncovén<i> şi s-au pristăvit prin uci/dere de om[6] *în zile<le> Domnului Iŏ Costan/din Voevod, la leat* 7252 (=1744) *şi s-au îngropat suptu/ această peatră dumnealui / şi coconii dumnealui/Costandin, Ene, Păuna, M/aria, Iordache şi o/au înfrumuseţat această/peatră jupăneasa dumnea/lui Maria şi s-au/aşezat martie 9 leat 7257 (= 1749).*

În stînga pronaosului, se află piatra funerară de marmură a mai multor Budişteni, de dată mai recentă, împodobită cu stema familiei şi scrisă cu litere de aur. Iată cuprinsul ei :

Aici odihnesc drept credincioşii robii lui Dumnezeu serdaru Alecu Budişteanu, ot Budeasa 1800—1875, soţia sa Elena sin căminarul Bîrsescu 1818—1900 cu copii lor, generalul Alexandru Budişteanu 1836—1918, Generalul Constantin Budişteanu 1838—1911.

Mai relevăm şi cîteva însemnări, de mai mică importanţă, pe care le-am găsit notate pe diferite icoane, obiecte şi cărţi de cult. Astfel pe un policandru atîrnat în arcada dintre naos şi pronaos se află scris următorul text[7] :

Lt. 1813 iunie 20

Cu ajutorul Sfintei Troiţe s-au făcutu acestu policandru cu cheltuiala dumnealor boerilor Budeşteni şi altoru ipochimene şi s-au închinat la sfînta biserică din Budeasa.

Pe icoana împărătească de argint a mîntuitorului, din dreapta tîmplei, figurează o scurtă notiţă : „1859, *Cocona Elena Budişteanu. Lucrat de Ştefan argintar*", iar în stînga tîmplei, pe o icoană, tot de argint, a maicii domnului, există o inscripţie identică. Pe un chivot din altar se află cuvintele : „*C. Casandra Cornăţeanu 1854*" şi în sfîrşit pe un potir tot de acolo, se găseşte săpat numele celor care l-au dăruit bisericii : „*Ioan Budişteanu cu soţia sa Zinca 1840 mai 31*"[8]. Întîlnim printre alte obiecte donate sfîntului lăcaş şi o evanghelie din 1688 pe care stă scris : „ *Această sfîntă Evanghelie e dată de dumneaei cocoana Maria a dumnealui Hagi Constantin*" şi o icoană suflată cu aur din 1780, înfăţişînd pe

[1] Corect *acestuia.*

[2] Semn grafic pentru galbeni.

[3] Loc răzuit.

[4] Mirea sau Mirică, logofăt de divan, apoi al doilea pitar şi ginere al lui Dumitraşco Budişteanu, fiul lui Gavrilă comisul (cf. Emil şi Ion Vîrtosu, *Aşezămintele brîncoveneşti. O sută de ani de la înfiinţarea lor 1838-1938,* Bucureşti , 1938 , p. 27. nr. 32, doc. din 6 iunie 1725 şi p. 75, nr. 111, din 17 aprilie 1744) moşteneşte împreună cu Tudor paharnicul Greceanu, unchiul soţiei sale Maria, jumătate din moşia Budeasa rămasă de pe urma Stancăi, soacra lui Tudor şi fiică a lui Arseuie postelnicul, din vremea lui Matei Basarab, cel mai vechi stăpînitor cunoscut pînă acum al Budesei (cf. Arh. Statului Buc., *Cozia,* XLVII/46 (doc. din 20 aprilie 1689), *Mitropolia Buc., „netreb"*, CLVIII/14 (doc. din 16 ianuarie 1723) şi *„netreb"*, CXI/14 (doc. din 4 iulie 1734). Mirică este începătorul neamului Budiştenilor de astăzi, fiind tatăl celor trei fraţi Nicolae, Şerban şi Răducanu, care îşi împart între ei moşia părintească prin ocolniţa din 1768 păstrată în arhiva familiei aflată la Alex. Budişteanu.

[5] Reprodusă fragmentar şi cu greşeli tot de Drăghiceanu, în *Comunicările* sus-amintite.

[6] Nu am putut afla din documentele cercetate în ce împrejurări tragice şi-a dat sfîrşitul pitarul Mirea şi nici nu am auzit de vreo tradiţie în familie relativ la acest omor.

[7] Vezi şi în Drăghiceanu, *op. cit.,*

[8] Ioan Budişteanu medelnicer la 1 iunie 1820 (cf. Arh. Statului, Buc., *Colmeana,* V/3) şi clucer la 25 aprilie 1841 (loc. cit., *Tigăneşti,* XIII/23) era însurat cu Zinca, fiica stolnicului Ioan Socolescu, care-i aduce ca zestre mai multe case în Piteşti (loc. cit *Colmeana,* V/3).

http://patrimoniu.gov.ro

fecioara cu pruncul strălucind de arhangheli, așezată pe peretele sudic al naosului, ce a fost dăruită de generalul Alexandru Budișteanu cu soția sa Ecaterina și fiii lor Dimitrie, Alexandru și Radu.

Dintre cărțile vechi de cult ale bisericii semnalăm: *Faptele sfinților apostoli*, tipărită la Mitropolia din București la 13 noiembrie 7192 (= 1683), cu semnătura, nedatată, a dascălului Ioniță Rîmniceanul la p. 141; un *Antologhion*, de la episcopia Rîmnic din 7241 (= 1737), scos în vremea ocupației austriace a Olteniei, care nu cuprinde însemnări; un *Penticostarion*, tot de la episcopia Rîmnic, din 7251 (= 1743) avînd următoarea însemnare pe foaia de gardă: „*Această sfîntă și dumnezeiască carte s-au legat cu cheltuiala mea. 1827 noem<brie> 10, Dim<itrie> Budișténu*[1] *la Pitești*", iar pe ultima foaie, un pomelnic: „*Mihai, Zoi, Nicolae, Tarsița, Gheorghe, Sița, Mariia, Tudor, Mariia*"; un *Octoih*, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, fără foaie de titlu, are însemnat pe copertă: „*Aceast<ă> sfînt<ă> și dumnezească carte dela sfînta biserică ot Budeasa am legat prin cheltuiala noastră. Dimitrie Budișteanu. 1827 dek. 20*"; un *Penticostarion*, tipărit la Sibiu în 1805, cuprinde o însemnare destul de interesantă pe foaia de gardă[2], deși nu relativă la biserica din Budeasa, ci la aceea învecinată din Dobrogostea, de unde a fost probabil adusă aici; un alt *Penticostarion*, tipărit la Blaj în 1808, a aparținut bisericii din Scheiu[3] după cum rezultă din următoarele însemnări: „*Pop Ion ot Scheai...1819 mart<ie> 30*" (p. 28) și „*Acestu Penticostar l-au cumpărat cucon Ilcu Bucovineanu la biserica ot Sicheau. Constandin stolnicul 1 oct<ombrie> 1822*" (de la p. 16—20), iar pe foaia albă lipită pe coperta de lemn: „*Scris-am eu dascălu Ștefan pre acest sfînt Penticostarion că am fost la această sfîntă biserică adusu de coconu Constandin Bucșănescu ca să mă firotonească priot, 1829*"; pe *Psaltirea fericitului prooroc și împărat David* tipărită la Buda în 1818 se află scris „*Această Psaltire are trei sute șaizeci și opt de fețe care s-au afierosit de către mine ctitoriu la biserică a moșiei noastre Budeasa din județul Argeșului la anul 1835 luna iulie 24. Med<elnicer> Ioan Budișteanu*"; o *Psaltire*, tipărită la episcopia Buzău în 1835, fără însemnări; în sfîrșit un *Triod*, tipărit la mănăstirea Neamțu în 1837 are scris pe foaia de gardă; *An 1852 iunie 11. Acest Triod este cumpărat de d. cocoana Casandra Cornățeanca cu lei 100 adică una sută și dăruitu sf. b<iserici> satului Budeasa Mare și Mică cu hramu Adormirii Maicii Domnului... Preot Paraschiv duhomnic*".

În curtea bisericii se găsesc mai multe morminte dintre care cel mai interesant ca stil arhitectonic funerar este sarcofagul semicilindric al lui Ioan Cornățeanu, așezat în stînga sfîntului lăcaș și care inițial se afla la biserica sf. Vineri din Pitești[4]. Textul inscripției în versuri este acesta:

Aici să odihnește la lt. 1860 D. Ioan Cornețeanu: Martie în 12 (pe cruce)
„Oamenilor ce stați și la mormîntul acesta vă uitați, vedeți că supt această piatră rece Ioan Cornățeanu să odihnește. Acel care cu voi în lume au petrecut și datoriea ș-au împlinit, creș-

[1] Dimitrie sau Dumitrache Budișteanu, este fiul treti vistierului Răducanu, amintit mai sus și nepot de frate al ctitorilor Nicolae și Șerban (cf. diata sa din 1 decembrie 1827 adeverită de Grigore episcopul Argeșului și păstrată în copie în arhiva familiei).

[2] Textul ei este următorul: „*Din mila și ajutoriul milostivului dumne ău intre altă odoară ce au făcut trebuință la sfănta biserică ot Drogboste ce să prăznuește sfinții voevozi Mihai i Gavril, s-au afierosit și acest Penticostari, din cele bogate, a fi pentru pomenirea ctitorilor Mihalache Uescu i Efrusini soțut dumisale, care această sfântă biserică s-au împodobit cu toate cele trebuincioase zestre, că având lipsă, zidită fiind den temelie de mai sus numiții. Învre<d>nicească domnut dumnezău pe tot neamul creștinesc cu îndemnare spre înmulțire sfintelor biserici pentru rugile creștinilor pravoslavnici de a da laudă împăratului Hr<isto>s mântuitorul creștinității. Fie și robii domnului intru domnut primiți cu aceste daruri bisericești a fi pomeniți alit dumneator cit și tot neamul dumneator de acum și până în veci amin. A з пис (ax)(= am scris eu) Mihalache Uescu 1810 oct<ombrie> 10 дни (= zile)*".

[3] Comună în raionul Găești, reg. Pitești (cf. *Indicator alfabetic al localităților din R.P.R.*, București, 1956, p. 452).

[4] Informație din familia Budișteanu.

http://patrimoniu.gov.ro

ținește sfîrșitul și l-au dat, de toți fii cu o familie mare înconjurat la leatul 1860 martie 12 (pe fața dreaptă a semicilindrului) „*Cuvîntul Prorocului ieu l-am împlinit peste 74 de ani. În această vremelnică lume am viețuit, după ce terminu mi-am împlinit, în acest mormînt m-au trîntit. Aici oasele mele vor sta pînă dreptul judecător mă va chema la dreapta judecată ce va urma*" (pe fața stîngă a semicilindrului).

Lîngă mormîntul său se află îngropată și cumnata sa Casandra Cornățeanu, reînnoitoarea bisericii la 1860, și fiica armașului Șerban Budișteanu ctitorul. Pe crucea ei stă scris :

Casandra Cornățeanca sin vel armaș Șerban Budișteanu

†

Casandra Cornățeanca decedată la 20 Fevruarie 1869 în București; inconsolabila sa fiică comitessa Zoe de Rosetti suplică pe trecători să se roage pentru repaosul sufletului prea iubitei sale mamă.

În dreapta lăcașului se află îngropat preotul Teodor, decedat la 9 ianuarie 1872, iar în spatele altarului, preotul Paraschiv, răposat la 14 noiembrie 1871.

În afară de aceste morminte și de alte trei mai recente[1] se află prinse afară, în pereții pridvorului, mai multe cruci, dintre care cea mai veche datează din anul 1685—1686, provenind de la fosta biserică de lemn și pusă probabil pe mormîntul unor moșneni mai înstăriți. Textul inscripției este următorul :

† *Cu vrearea Tatălui și a Fiiului și a Duhului Sfîntu Răpusat-au într-u sfînta cruce robi Mariia, Dumitru, Ilinca, leat 7194* (= *1685/6*).

În încheierea studiului de față, mai găsim demnă de amintit printre alte vestigii ale trecutului din Budeasa și frumoasa cruce de piatră înălțată în 1647 de Arsenie postelnicul[2] în vremea lui Matei Basarab și rămasă pînă astăzi în vechiul cimitir al comunei, în fața bisericii, dincolo de șosea. Crucea, fără copertină, are o înălțime de 2,76 m și o lățime de 0,43 m, lărgimea brațului fiind de 0,96 m, iar grosimea de 0,25 m ; literele îngrijit săpate în relief, măsoară 0,07 m. Cuprinsul ei este acesta :

Cu încep<ă>tura Tat<ă>lui și /cu ajutorul Fiului și / cu săvîrșitul sfî<n>tului D<u>hu / amin : Rădicatu-s-au aceast<ă>/ cinstit<ă> și de viiaț<ă> făc<ă>toare / cruce întru cinste și în lau/da cinstit prooroc mai dinai/nte și Botezătorul Ion și /s-au rădicat în zilele / creștinului Mate<i> voivodu / și s-au trudit robii lui Dum/nezeu jupan Arsenie / și a lui jupîneasa Ilinca și fe/ciorii lor Ioan, Ivan, Arsenie / Chirana, Ghergina, Stana Irina (urmează pe latura de est, jos) *și Thănasie.* **Въ мсц ок/гі | дни въ/лѣт зрнѕ пис (ах[3])** *pop(a) Vladul de Băjești*[4].

Crucea a fost ridicată întru slava sf. Ioan Botezătorul, cinstindu-se Izvorul Tămăduirii, căci în Budeasa există un izvor cu apă sulfuroasă și iodizată asemănătoare aceleia

[1] A lui Alexandru A. Budișteanu consilier al Curții de Apel din Constanța (1876—1921), a Ecaterinei A. Budișteanu comitessa de Rosetti (1845—1927), și a lui Dimitrie A. Budișteanu (1868—1942) inginer.

[2] Arsenie postelnicul, după cum am mai amintit, este primul stăpînitor cunoscut nouă pînă acum din documente al moșiei Budeasa. Este pomenit pentru prima oară într-un act din 10 iulie 1637 ca martor la o cumpărătoare de vie în dealul Izvoranilor, pe dealul Humei (Acad. R.P.R. XXV/43 ap. Șt. Greceanu, *Genealogii documentate* ..., vol. II, București, 1915, p. 293). Părțile din Budeasa ale lui Arsenie și ale fratelui său Pană căpitanul, le-au revenit în 1734 prin moștenire fraților Iordache și Ioan Cîmpulungeanu, precum și lui Tudor paharnicul Greceanul și logofătului Mirică, începătorul Budiștenilor (cf. Arh. Statului Buc., *Mitropolia Buc.*, „*netreb*", CIII/8).

[3] „*În luna octombrie, ziua 13, leat 7156 (=1647). A scris* „(în l. slavonă).

[4] Publicată fragmentar și cu erori tot de Drăghiceanu, *op. cit.*

http://patrimoniu.gov.ro

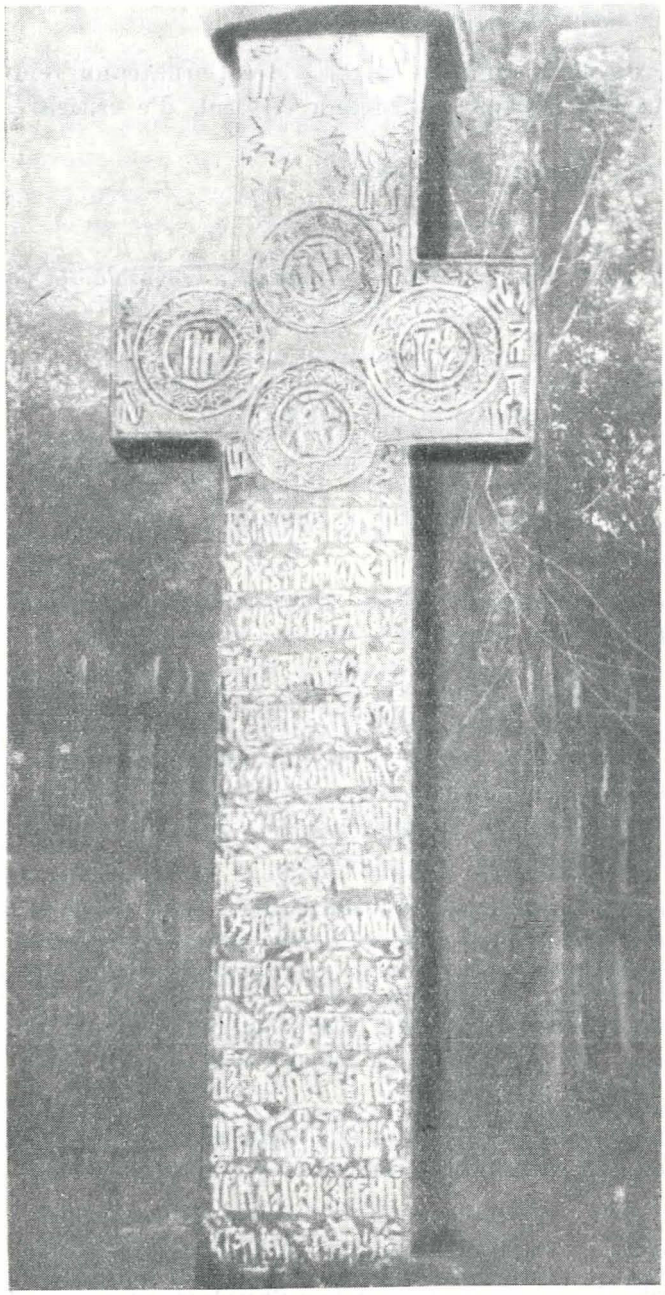

Fig. 15. — Crucea ridicată de Arsenie postelnicul.

Fig. 16. — Crucea lui Arsenie postelnicul. Detaliu, latura de vest.

http://patrimoniu.gov.ro

de la Govora, ce curge în Valea Adîncata, numit odinioară de popor, Izvorul de leac din pricina calităţilor sale curative.

Prin succintele informaţii înfăţişate,credem a fi atras atenţia cercetătorilor asupra interesantelor monumente din Budeasa, rodul şi creaţia vechilor noştri meşteri de artă romînească.

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ В СЕЛЕ БУДЯСА

(Район и область Питешти)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Усадьба Будиштяну в селе Будяса была построена в 1768 году великим армашем Шербаном Будиштяну, затем восстановлена, без изменения стиля, в 1870 году и в 1922—1927 годах. Здание прямоугольной формы имеет спереди красивую террасу с трехлопастными аркадами, опирающимися на каменные колонны. Она состоит из партера, сохранившегося от более старого здания, имеющего подвал с цилиндрическими сводами и столовую длиной в 10 м с открытыми балками перекрытия, затем из этажа с холлом и с комнатами с штукатурными украшениями на потолках. В доме находится турецкая пушка с надписью XVIII века и коллекция ключей и замков, часов, наргиле и картин.

Церковь в селе Будяса, с выпуклыми апсидами и двумя куполами (один купол деревянный, квадратной формы над передней частью церкви, а другой восьмиугольный из кирпича над нефом), была построена в 1796 году братьями Шербаном и Николае Будиштяну и была расписана только в 1860 году. Кроме двух памятных досок различные надписи в связи с историей церкви или рода ктиторов находятся на надгробных плитах, иконах, церковной утвари, а также в церковных книгах и их незаполненных текстом страницах.

На старом кладбище, находящемся перед церковью, стоит каменный крест с надписью, воздвигнутый в 1747 году постельником Арсение, первым известным владельцем имения Будяса,

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Терраса главного западного фасада.
Рис. 2. — Аркады террасы.
Рис. 3. — Двери подвала усадьбы Будяса.
Рис. 4. — Главный западный фасад, левая часть террасы.
Рис. 5. — Ансамбль главного западного фасада.
Рис. 6. — План партера и подвала. Съемка архитектора Штефана Балша в 1948 году.
Рис. 7. — План первого этажа. Съемка архитектора Штефана Балша в 1948 году.
Рис. 8. — Разрез здания усадьбы Будяса. Съемка архитектора Штефана Балша в 1948 году.
Рис. 9. — Разрез здания усадьбы Будяса. Съемка архитектора Штефана Балша в 1948 году.
Рис. 10. — Турецкая пушка.
Рис. 11. — Интерьер холла первого этажа.
Рис. 12. — Интерьер зала с клавикордами.
Рис. 13. — Церковь в Будясе. Боковой северный фасад.
Рис. 14. — Церковь в Будясе. Главный фасад.
Рис. 15. — Крест, воздвигнутый постельником Арсение.
Рис. 16. — Крест постельника Арсение. Деталь западной стороны.

http://patrimoniu.gov.ro

MONUMENTS HISTORIQUES DE BUDEASA

(District et région de Piteşti)

(RÉSUMÉ)

La maison de campagne de la famille Budişteanu, à Budeasa fut édifiée en 1768 par le grand prévôt Şerban Budişteanu. Des restaurations, faites en 1870 et 1922—1927, n'en ont pas altéré le style. L'édifice, de forme rectangulaire, présente, sur le devant, un joli belvédère à arcades trilobées et colonnes de maçonnerie. Le rez-de-chaussée, vestige d'une construction plus ancienne, repose sur une cave aux voûtes cylindriques et est formé de la salle à manger longue de dix mètres, à poutres apparentes. L'unique étage comprend une grande salle et des chambres aux plafonds ornés de moulures en stuc. La maison abrite un canon turc portant une inscription du XVIIIe siècle et des collections de clefs et cadenas, d'horloges, de narguilés et de tableaux.

L'église de Budeasa est pourvue d'absides latérales demi-circulaires et de deux tours : l'une, carrée et en bois, surmonte le pronaos, l'autre, octogonale et en brique, coiffe le naos. Elle fut construite en 1796 par les frères Şerban et Nicolae Budişteanu. La peinture date seulement de 1860. En dehors du texte des deux inscriptions votives, les pierres tombales, les icônes, les objets du culte et les marges des livres d'offices offrent également de nombreuses inscriptions et annotations ayant trait au passé de l'édifice et à la famille des fondateurs.

Dans l'ancien cimetière, devant l'église, il y a lieu de signaler une croix de pierre portant une inscription. Elle fut érigée en 1647 par le premier propriétaire connu du domaine de Budeasa, le postelnic (chambellan) Arsenie.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Belvédère de la façade occidentale principale.
Fig. 2. — Arcades du belvédère.
Fig. 3. — Portes de la cave de la maison de campagne.
Fig. 4. — Façade occidentale principale et côté gauche du belvédère.
Fig. 5. — Ensemble de la façade occidentale principale.
Fig. 6. — Plan du rez-de-chaussée et de la cave, dressé en 1948 par l'architecte Ştefan Balş.
Fig. 7. — Plan de l'étage, dressé en 1948 par l'architecte Ştefan Balş.
Fig. 8. — Section de la «coula» de Budeasa, d'après Ştefan Balş, 1948.
Fig. 9. — Section de la «coula» de Budeasa, d'après Ştefan Balş, 1948.
Fig. 10. — Canon turc.
Fig. 11. — Intérieur du vestibule de l'étage.
Fig. 12. — Intérieur du salon contenant le clavicorde.
Fig. 13. — Eglise de Budeasa. Vue latérale Nord.
Fig. 14. — Eglise de Budeasa. Façade principale.
Fig. 15. — Croix érigée par le *postelnic* Arsenie.
Fig. 16. — Détail de la croix du *postelnic* Arsenie (côté ouest).

http://patrimoniu.gov.ro